8

I. GOTHOFREDI
DE
INTERDICTA
CHRISTIANORVM
cum Gentilibus Communione

EPISTOLA,

DEQVE

PONTIFICATV MAXIMO,
NVM CHRISTIANI IMPERATORES
cum aliquando gesserint.

Ad Celeberrimum Virum

D. ANDREAM RIVETVM.

GENEVÆ,
Sumpt. Ioannis Ant. & Samuelis de Tournes.
M. DC. LIIII.

EPISTOLA

De Interdictâ Christianorum cum Gentilibus COMMVNIONE, *Déque* PONTIFICATV MAXIMO.

SOLEMNE mihi iamdudum est, *Vir Integerrime*, vbi illustris quæstio aliqua in Republicâ, vel inter literatos, agitatur, studium eò quoque meum vt conuertam, exploréмque, num quid eam in rem Leges nostræ adjutare valeant, moneántve: saltem, num eò trahi nonnullę, similitudine quâdam vel affinitate possint. Neque tantùm, si de ciuilibus controuersia moueatur, vel de foro quæstio ventiletur, verùm & si de *Ecclesiasticis* disputatio instituatur: nam & eò quoque ciuilis, seu juris Prudentia pertinet: vt quæ ambitu suo non priuata magis quàm publica, non Ecclesiastica minùs quàm sęcularia complectatur & disponat: Et verò eo æuo, quod mihi nunc propositum est, non sine Episcoporum consilio, vel ad Conciliorum postulationem, dispo nere solebat.

Id verò quod dixi solemne mihi est, non vt inrogatus meam vnquam super quacumque tandem re sententiam expromam, vel alienæ me rei ἀλλοτριοπράγμων immisceam, eámve adtrectem: multò minùs, vt præjudicio aliquo alterutram partem vrgeam: verùm eo fine, vt earum juris Constitutionum, quæ in argumentum trahi possunt, vel solent, genuinum sensum, non sine commodo publico, efferre studeam, eásque à prauis interpretationibus vindicem. Quas quidem multi in iis haud satis innu-

triti incurſare, ſuámque in ſententiam improſperè ſæpe laudare, ſolent. Quæ certè haud poſtrema hodie Iuriſprudentiæ quoque labes eſt: Vbi etiam nonnulli, vt jura altiùs ſcire credantur, in Codicem Theodoſianum, quod vnum & ſincerum hodie Conſtitutionum Imperatoriarum ἔδαφος ſupereſt, imò ſacrarium, quod non ſine multiplici initiatione, pérque majora myſteria, vnquam adiri poteſt, inuolare ſolent: Inde potiſſimùm, vt de nouâ eius editione, quæ nunc ſeriò accuratur, ſpes fieri cœpit. Igitur, quod non vnâ iam antè occaſione præſtitum, idem & nunc apud te, V. Cl. exequi animus eſt, in celebratâ illâ nunc nuper quæſtione ſeu controuerſiâ, cuius paucos ante dies notitia primùm ad me peruênit: quando & ibi video, Legum auctoritatem aduocari: eáque inſuper res ad *hiſtoriam Eccleſiaſticam* pertinet, cuius ego ſtudio iamdiu flagrare cœpi. Non quidem, quod abominor, vt earum Legum argumento, quæ certè quæſtionem ipſam & ὑπόθεσιν non abſoluunt, ſcæuum aliquod crimen, multò minùs præcipuum ſæculi ſemper reatum, cuiquam προπετῶς ingeram: maximè, cùm & aliàs ſæpe id quod ſequius nonnullorum judicio patratur, ἀνοίας (vel ἀγνοίας) μᾶλλον ἢ κακίας ἐςὶ τὸ γινόμενον, vt rectè Chryſoſtomus, *in priorem ad Corinthios, homil.* 20. *p.* 364. i. incogitantiâ potiùs penſoque minùs conſilio quàm malitiâ aut prauitate admittitur, & vt Tertullianus *de Idol. cap.* 20. conſuetudinis vitio, accedente ignorantiâ. Illam, inquam, quæſtionem in medio nunc relinquentes, illud hactenus tractandum recipimus, *Num Chriſtianorum Imperatorum conſtitutionibus vllum Chriſtianis Gentilitiæ ſuperſtitionis vnà cum Gentilibus participandæ*, vllo μετοχῆς genere, *jus & poteſtas facta fuerit.* Hæ diſquiſitionis huius metæ ſunt: Nam de Domini & Apoſtolorum præcepto quis ambigat: cùm tam clara, tam obuia ſint paſſim interdicta? Sed & alia prorſus quæſtio eſt, num diuerſis aliquando diſſentientibúſque Chriſtianorum inter ſe ſectis, cuiuſmodi hodie plures ſunt, vnum in corpus conuenire,

venire, cœtúmque colligere, fyncretifmo quodam, fas olim fuerit. Alia quæftio eft, num miniftri fideles, Chriftiani, facrificantibus dominis affiftere poffint, vel ad Templa Gentilitia eos comitari: quò pertinent quæ de Naamano Syro Scriptura facra memorat, quæ Lactantius, *lib.* 4. *cap.* 27. quæ item de Valentiniano Imp. memorantur. Alia item quæftio eft, num Paganis è Republicâ Chriftianâ fubmotis, Gentilitii ritus quidam rectè in Chriftianos transfundi, abfterfo Gentilitiæ fuperftitionis cœno, éque profano facrum & legitimum in vfum conuerti potuerint vel adhuc poffint. Pariter vt quæftio de Templis Gentilium hinc aliena eft, num ea videlicet in Ecclefias mutari poffint, & quàm ab antiquo factum id: de quo vt fpero alibi dicendi locus erit. Alia item quæftio eft circa Gentilitiam literaturam, de qua iam olim quæfitum, vtrùm eâ imbui Chriftiana iuuentus poffet. Alia denique quęftio eft de matrimonio inter Gentiles & Chriftianos: Quanquàm & hæc omnia communionis feu μεθέξεως cuiufdam fpecies videri poffint.

Ad hanc porrò rem noftram, fruftra Iuftiniani Codex in fubfidium aduocatur, quando eâ iam tempeftate Pagana fuperftitio eò collapfa erat, vt ritus fuos exercere ampliùs publicitus non poffet, multò minùs in fui participatum & confortium Chriftianos illicere vel compellere valeret. Quare, retrò nobis veftigia legenda funt, atque ad ea tempora recurrendum, per quæ Chriftiani perinde Paganiq;, veluti duo Reipublicæ membra, in Imperio Romano permixti agebant, Paganífque adeò ritûs fui exercendi publicè jus, fi non in totum, pro parte faltem adhuc aliquâ, conftabat: fic vt Chriftianos alicubi huc compellere auderent, vel fuo exemplo faltem contagioque, blandiente aliquâ vo uptatis illecebrâ vel vtilitatis fpecie, in participatum & communionem eos pertrahere. Huic verò rei haud alia commouenda nobis eft antiquitas, non alia confulenda epocha, quàm ea ipfa, intra cuius fines Codex

¶ 3 Theo-

Theodosianus decurrit; à Constantino M. videlicet, ad Theodosium Iuniorem vsque. Eâ siquidem epochâ, Christianâ primùm religione ad Imperium per *Constantinum M.* subuectâ, sua nihilominus adhuc solemnia Gentilibus vel in totum vel in tantum publicè agitare licuit. Reparatâ dein post Iulianum Apostatam Christianâ religione sub *Valentiniano Seniore*, sua quoque Paganis sententia, sui ritus Templáque & Templorum solemnia relicta fuêre: Theodosio M. demum imperitante, & sacrificia aliquamdiu agitare licuit, & deinceps, sacrificiis quamlibet interdictis, suæ quædam adhuc solemnitates, veluti Conuiuia, Festa, Ludiq; his constabant. Et hæ quidem interim quoque tres minores epochæ majoris illius tenendæ sunt, per quæ inquisitio nobis ducenda nunc erit, vt inde in summam conficiatur, nullum eâ tempestate Principum constitutionibus Gentilitiæ superstitionis participandæ Christianis jus fuisse. Quo facto simul Christianos Imperatores, Iurisprudentiamque adeo Romanam, eo crimine liberabimus, quo nunc laborare incipiunt & perfunduntur, quasi μετοχὴν, συμφοίτησιν, participatum, communionem, consortium aliquod cum Gentilibus in Christianis tulerint: Imò, quod postremo loco excutiemus, in se quoque Principes probauerint.

De nefandis equidem Gentilitiæ superstitionis ritibus, veluti Deorum, imò dæmonum, cultu, execrandisque hostiarum immolationibus, damnandisque sacrificiis, palàm est, Christianos ab his abhorruisse, neque de eo quisquam ambigat: verùm de illis saltem quæritur, quæ etsi à Gentilibus, religioso fine aliquo inuecta, defæcatiora tamen, voluptate quadam publicâ vel vtilitatis specie, Christianis sese commendare sub Christianis Imperatoribus videbantur: In quo alioquin argumento sub Gentilibus Principibus lusit olim Tertullianus triplici opere, *de Idololatria, de Spectaculis*, & *de Corona Militis*.

I. In hac verò inquisitione à *Constantino M.* statim initiũ ducemus,

ducemus, quando & ipſe primus Imperatorum Chriſtiani cultûs initium fecit, ianuámque aperuit. Eius igitur, hoc in argumento, ſingularis conſtitutio occurrit, *in Lege* 5. *Cod. Theod. de Epiſcopis, Eccleſiis & Clericis*: quæ à Cod. Iuſtinian. abeſt, & à nuperis tractatoribus animaduerſa non eſt, in hæc verba:

Imp. CONSTANTINVS A. *ad Helpidium.*

Quoniam comperimus, quoſdam Eccleſiaſticos, & ceteros Catholicæ ſectæ ſeruientes, à diuerſarum religionum hominibus ad Luſtrorum ſacrificia celebranda compelli, hac ſanctione ſancimus, Si quis ad ritum alienæ ſuperſtitionis cogendos eſſe crediderit eos qui ſanctiſſimæ Legi ſeruiunt, ſi conditio patiatur, publicè fuſtibus verberetur: ſi verò honoris ratio talem ab eo repellat iniuriam, condemnationem ſuſtineat damni grauiſſimi quod rebus publicis vindicabitur. Dat. VIII. *Kalend. Iun. Sirml. Seuero & Rufino* coss. [i. A. D. 323.]

Illud initio ſtatim in hac lege ſpectari cupio, *vim* à Chriſtianis arceri, quâ videlicet Gentiles eos ad Luſtrorum ſacrificia compellebant: Quæ quidem ipſa vis eſt quam & deinceps Gentiles, vbi potiores loco ſeſe crederent, in Chriſtianos audere ſoliti: veluti ad archieroſynam, ſeu ad Templorum, ſolemniumque Templorum curam ſubeundam, de quo eſt Theodoſii M. *lex* 112. *Cod. Th. de decurionib.* Item ad Conuiuia & ſpectacula Gentilitia celebranda, de quo ſunt canones Africani: de quibus poſtea. Ex quo iam patet, Chriſtianos vltro ab huiuſmodi ritûs Gentilitii participatu ſeu conſortio abhorruiſſe, quos Gentiles huc compellere vel adigere niterentur, vt conſacraneos vel ita ſibi redderent. Vis puto niſi inuitis & reluctantibus, non & volentibus adhibetur.

Secundò, hac in lege notari oportet, vim hanc Chriſtianis intentatam, in ipſamet fortè etiam vrbe Româ, Italiáque: quæ alioquin per Occidentem veteris moris & ſuperſtitionis tum retinentiores erant. Quod & ipſum ex aliis

¶ 4 quoque

quoque eiusdem Constantini M. constitutionibus discimus, titulo *de maleficis & mathemathicis*: & titulo *de paganis, sacrificiis & Templis*: Helpidium enim, cui lex hæc inscribitur, cuiq; vis huius amoliendæ, injuriæque vindicandæ, potestas injungitur, Vicarium siue vrbis siue Italiæ tum fuisse oportet: Nam & is, biennio antè, A. D. CCCXXI. agens vicem Præfecti Prætorio disertè vocatur *in l. 6. Cod. Iustin. de ædificiis priuatis.* Sed & *in l. 4. Cod. Th. de nauiculariis*, quæ eidem inscribitur, Portûs vrbis Romę mentio fit: & Lex I. *Cod. Theod. de feriis*, quæ ad eundem Helpidium data est, *Caralis* proposita dicitur, quæ Sardiniæ vrbs est. Quo quidem tempore, *Siluester* Episcopus vrbis Romæ erat, Osiusque Cordubensis Episcopus Constantino M. in Pannoniâ, *Sirmii*, vbi hæc lex data dicitur, adhærebat: Quorum ideò alterutrius, vel vtriusque suggestioni legem hanc si quis accepto ferat, haud inuitus accedam.

Tertiò, notanda venit huius constitutionis æra, seu temporis characterismus: Lata scilicet ea à Constantino M. *Seuero & Rufino* coss. i. A. D. CCCXXIII. vndecim fermè annis, inde ex quo is Christianâ primùm fide animum induit. Quo quidem tempore, etsi res Christiana in dies inualesceret, proq; eâ propagandâ multa iam Constantinus molitus fuisset sanxisśetq;, nondum tamen Gentilitii ritus omnes, nondum sacrificia prohibita erant, quod posteriùs factum: Sed & Senatorum Magistratuumque quamplurimi, vt & Curiæ ciuitatum, Corporatíque fermè tum Gentiles adhuc erant: Vnde eueniebat, vt alicubi præualentes, vim hanc Christianis adhiberent: de quo querelæ ad Constantinum perlatæ: cui ideò intercedere eâ constitutione visum,

His ita præstructis, de ipsiusmet constitutionis sententiâ videamus. Ad *Lustrorum* igitur nominatim sacrificia, imò in communne *ad ritum* quemcunque superstitionis Gentilitię, Christianos compelli vetat *eâ lege* Constantinus

nus M. Vbi disquirendum venit quænam illa Lustrorum sacrificia fuerint: vnde postea liquere possit, quonam specioso Gentiles obtentu Christianos ad hæc saltem sacrificia, ad hunc ritum, adactos voluerint: Cur retrò id quoq; Christiani haud secùs atque alia ritûs Gentilitii recusauerint, & ipsémet Constantinus id tam enixè prohibuerit. *Lustrorum* igitur sacrificia hoc loco non sunt propriè priuatarum & communium solennitatum lustra, seu priuatæ lustrationis officia, quæ nominalibus lustricisque inter alia diebus adhibita: quorum meminit, præter alios, hoc quoque quo Symmachus, 2. *lib. ep.* 47. *&* 50. Non sunt item hîc ea priuata tantùm lustra, quæ singuli patres-familias pro frugibus circum arva, quibus fundi lustrabantur, faciebant, vt auerteretur *mors*, *labes*, *nebula*, *impetigo*, *pesestas* (id est pestilentia) quæ legitima horum sacrorum verba fuêre, teste Festo, *in voce Pesestas.* Quomodo & in veteri Kalendario rustico, mense Maio, scriptum legimus, SEGETES LVSTRANTVR (quo quidem ipso mense Maio hæc ipsa lex data est) vt & mense Aprili, OVES LVSTRANTVR. Imò neque hîc ea lustra accipi oportet, quæ quinto quoque anno peracto Romæ, censu ciuium habito, à Censoribus condita seu facta, suouetaurili sacrificio adhibito: nam & ea iamdudum Romæ fieri desierant, vt testatur Censorinus *de die Natali*, qui scribebat A. D. 240. c. 18. quomodo & Censores ibidem tum desiti, quos instaurare quidam postea sed frustra, annisi, vt ex eodem Symmacho discimus. Quomodo & lustra *missa* suouetaurilibus à Fratribus arualibus legimus in veteri inscriptione, *fol.* 121. 122. Quid igitur? Lustrorum sacrificia hîc sunt publica lustra & solemnia; siue Amburbio, siue Ambaruali *processione*, quæ circa pomerium vrbis agrósque fiebant: ductis etiam olim victimis, dictísque carminibus, die festo conuiuióque solemni: Quæ quidem indicebantur variis causis & occasionibus: Primò quidem, pro fœcunditate agrorum seu pro frugibus: Deinde, inspectis fermè libris

¶ ¶ Sibyllinis,

Sibyllinis, & lectisternio facto, prodigiis expiandis, & ad pacem Deorum, vt loquebantur, exposcendam. De quo cùm varia suppetant testimonia, Lucani inter alios locus egregius est, *lib.* 1. *v.* 592. *& seqq.* vbi de portentis procurandis, déque Arunte aruspice agit.

Mox jubet & totam pauidis à ciuibus vrbem
Ambiri, & festo purgantes mœnia LVSTRO,
Longa per extentos pomeria cingere fines
Pontifices &c.
Dúmque illi effusam longis anfractibus vrbem
Circumeunt.

Indicebantur & lustra hæc, seu lustrorum sacrificia, ingruente sæuiore aliquo periculo, próque finibus tutandis, cùm pro aris focisq; & solo patrio aduersus hostem aliquem formidandum pugnandum foret, vt ea res populo Romano bene & feliciter eueniret. In quibus lustris seu lustrationibus tædæ sulphurisq; & aquæ lustratio interposita, & aquæ aspergine circumlatæ, vt loquitur Tertullianus. Huius generis fuerunt & Armilustria olim, quibus exercitus in campo Martio, lustrali sacrificio facto lustrabatur: quomodo & alia lustrata, veluti Classes, Templa, areæ, imò & Tubæ, à quibus Tubilustria: de quibus obuia sunt veterum testimonia. Duo tantùm hîc loca sternere iuuat de lustrali sacrificio seu *lustro misso* ob terrorem hostis vel ob pestilentiam. Prior locus est Capitolini, *in vitâ Marci Imp. pag.* 28. *Tantum,* inquit, *terrorem belli Marcomannici fuisse, vt vndique Sacerdotes Antoninus acciuerit, peregrinos* RITVS *impleuerit, Romam omni genere* LVSTRAVERIT, *retardatúsque à bellicâ profectione sit,* CELEBRAVERIT *& Romano ritu Lectisternia per septem dies.* Subjicit ibidem, *tantam pestilentiam fuisse vt vehiculis cadauera sint exportata sarracísque.* Posterior locus est Vopisci, *in vitâ Aureliani, pag.* 215. vbi, in timore quo iidem Marcomanni cuncta vastabant, ingentésque Romæ seditiones erant, pauentibus cunctis, ne eadem quæ sub Gallieno prouenirent, inspectis

inspectis libris Sibyllinis & Senatusconsulto condito, *itum est*, inquit, *deinde ad Templum*, *inspecti libri*, *proditi versus*, LVSTRATA *vrbs*, *cantata carmina*, AMBVRBIVM CELEBRATVM, AMBARVALIA *promissa*, *atque ita* SOLEMNITAS *quæ jubebatur*, *expleta est*. Sic quoque sæpe apud T. Liuium & Iul. Obsequentem, aliósque legas, lustratam vrbem inspectis libris Sibyllinis. Huc quoq; pertinent Pagorum lustrationes, de quibus Sicul. Flaccus, *de conditionib. agrorum sub finem*: *Sed & pagi sæpe significanter finiuntur*, *de quibus non puto quæstionem futuram*, *quorum territoriorum ipsi pagi sunt, sed quatenus territoriu. Quod tamen intelligi potest vel ex hoc*, *magistri pagorum quod* [quò] PAGOS LVSTRARE *soliti sunt*, *vti trahamus quatinus lustrarent*. Cuius loci sensus hic est, territoria pagorum, si de horum finibus quæratur, inde præsumi, æstimari, atque eatenus seu eousque regi duciq; oportere, quò vsque magistri pagorum pagos lustrare, ambaruali sacro seu lustro facto, solent.

Et hæc quidem publicorum lustrorum genera fuêre, de quibus plerisque, vel potioribus saltem, in huius Constantinianæ legis specie actum videtur: Non tantum, inquam, de iis quæ pro frugibus, vel ob pestilentiam labémve auerruncandam facta, vel etiam de pagorum lustrationibus, verùm de iis qnoque quæ ingruente hoste formidando celebrata. Quod quidem huius Legis æra, seu Consulatus illi subnotatus, atque adeò temporis characterismus, haud adeò respuat. Hic quippe annus ipse, *Seuero & Rufino Coss.* i. A. D. CCCXXIII. duabus rebus insignis fuit: nam Gothi per neglectos limites eo anno erupêre, vastataq; Thraciâ & Mœsiâ, prædas egêre, quos Constantinus M. repressit, atque inde ludi Gothici Romæ celebrati: de quo Porphyrius *Panegyrico*, Veteres nummi, Kalendarium *Heruagianum*, Auctor *vitæ Constantini*, & Anonymus *Sirmundi*, seu Valesii. Et exortum confectúmque hoc anno ipso bellum Licinianũ: quo & prima victoria à Constantino M.

parta mense Iunio, bimestri ferme post hanc legem. Vt proinde his etiam occasionibus Romani Italiæque municipia lustrorum sacrificia celebrasse videri possint: pro hostium videlicet illorum strage, contrà pro Imperii Romani securitate, proq; Constantini Imp. salute & victoriâ.

Ex his quæ modò dicta sunt, in procliui iam conjectura fuerit, cur Gentiles tum temporis Christianos quos aliò, seu ad alia sacrificia, cogere-compellere haud æquè poterant, huc saltem, ad lustrorum inquam sacrificia, adigerent, cogíque eos jure posse putarent. Duplici inquam ratione: Primò quidem, quia hæc lustrorum sacrificia grauioribus seu funestioribus superstitionis ritibus, victimarúmque fortè immolationibus & circumductionibus iam abdicatis, celebrarentur; neque his hostiarum sacrificia *adcommodarentur*: vt proinde nil impedire videretur, quominus Christiani purâ mente atque illæsâ conscientiâ hæc lustrorum sacrificia cum Gentilibus obire possent. Alter obtentus erat publicæ vtilitatis, imò & Imperii Imperatorúmque, inq; hos deuotio, καθοσίωσις: Quasi, quod Apuleius dixit, *primâ Apologiâ*, in simili re, *nihil quod ferendæ salutis gratiâ fit, criminosum sit*. Et certè, Constantinus M. ipsémet in aliâ specie huic sententiæ aliquando subscripsit, ante hanc tamen legem, & per quandam συγχώρησιν, cùm suffragia seu remedia innocenter adhibita, atque incantamenta illa actúsque impunita esse voluit, quæ humanis quæsita essent corporibus, quæve proficerent, ne diuina munera & labores hominum sternerentur. *l. 3. C. Th. de maleficis & math.* Quam quidem legem mirum, Iustiniano tanto pòst probatam, conjectámque eam in ipsius Codicem. Leoni certè Philosopho ea jure displicuit, quam & ideò abrogauit *Nouellâ* 65. Neque dubito ipsúmmet Constantinum ab eâ postea recessisse, quomodo idem Aruspicinæ vsum, quem antea tolerauerat, abrogauit. Illo igitur potissimùm quem posteriùs dixi colore, Christianos ad lustrorum sacrificia adigendos Gentiles credidêre: Quomodo & aliàs

aliàs probabilis causâ visâ semper, retinendi veteris moris, seu ritûs, affectus deuotióque erga Rempublicam vel Principem. Quem prætextum in simili quoque specie egregiâ sententiâ damnat Theodosius Iun. *in l. dominico. vlt. C.Th. de spectaculis:* vbi Dominico die, etiamsi Imperialis officii causa prætenderetur, spectacula edi vetat. *At ne quis existimet, in honorem numinis nostri, veluti maiore quadam Imperialis officii necessitate compelli, & nisi diviná religione contemptâ spectaculis operam præstat, subeundam forsitan sibi nostræ Serenitatis offensam, si minùs circa nos deuotionis ostenderit, quàm solebat, nemo ambigat, quòd tunc maximè Mansuetudini nostræ ab humano genere defertur, cùm virtutibus Dei omnipotentis ac vniuersi meritis obsequium orbis impenditur.* Ergo & hoc quoque obtentu Gentiles Christianos ad lustrorum sacrificia adigebant: sic vt renuentes proculdubio indeuotionis iam seu impietatis in Principem Rémque publicam arguerent. Contrà auersati id quoque Christiani, tum & deinceps, quasi idololatriæ semel initiatum, seu ob originis maculam & reatum: vt omnem aliam μετοχὴν, συμπώνιον, συζυγίαν, consortium & communionem, si vel minimum superstitionis retinerent, quamlibèt probabili maximè causâ niterentur, vtilitatéque publicâ velarentur. Vnde manifesta proculdubio Zosimi calumnia videtur, *lib. 5. pag. 816.* qui sub Honorio Imp. ipsúmmet Innocentium Episcopum Romanum, in communi periculo metuq; Gothico, in sacra quædam Gentilitia pro tutandis finibus Romanis, & auerruncando hoste, consensisse scribit: *prælatâ*, inquit, *publicâ salute suæ opinioni.* ὁ δὲ τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν ἔμπροσθεν τῆς οἰκείας ποιησάμενος δόξης, λάθρα ἐφῆκεν αὐτοῖς ποιεῖν ἅπερ ἴσασιν. Et similis est omninò huic Zosimi calumniæ altera illa eiusdem *lib. 5.* quâ Constantinum M. ipsúmmet, quamlibèt Christianum, aruspicibus aliquandiu, & ad hoc quidem tempus vsque fidem habuisse scribit: quod etiam nonnulli hodie perperam colligunt ex *l. 1. Cod. Th. de maleficis*, qui ibi dudum refutati. Ex illo interim

Zosimi loco quoque discimus, Christianorum alioquin, & in his Episcopi Romani *οἰκείαν δόξαν*, regulariter fuisse, vt à communione Gentilium abhorrerent.

Sequitur, in hac lege videamus, quosnam ad hæc lustrorum sacrificia Gentiles adactos voluerint, quos contrà Constantinus M. eò adigi noluerit: *Quosdam*, inquit, *Ecclesiasticos, & cæteros Catholicæ sectæ seruientes.* Et mox. *Eos qui sanctißimæ legi seruiunt.* Enimuerò quæri possit, vtrùm hæc de Clericis tantùm accipienda sint, an verò de omnibus Christianis promiscuè. Id quod postremum reor. Ecquis enim in animum ita inducat suum, solos Clericos à Gentilibus ad lustrorum sacrificia compulsos? Quis contrà credat, Constantinum M. solos Clericos ab hac injuriâ immunes voluisse? Nisi quis fortè putet, cæteros Christianos hæc lustrorum sacrificia vltrò cum gentilibus celebrasse, solos verò Clericos id renuisse. Cui profectò renititur quoque generalis huius Legis interdictio, & sub eâ comprehensa ratio: *Si quis*, inquit, AD RITVM ALIENÆ SVPERSTITIONIS *cogendos esse crediderit, eos qui sanctißimæ legi seruiunt.* Quare *Catholicæ sectæ seruientes*, & *sanctißimæ legi seruientes*, hac lege sunt quicunque tandem Christianam fidem amplectentes, *τηροῦντες, φυλάττοντες*: non verò *ὑπηρεσίαν παρέχοντες*: Quo sanè sensu propriè dicuntur seruientes Ecclesiis, in *l. 29. C. Th. de Episcopis:* item sacratissimo numini seruientes, *l. 16. Cod. Theodos. de lustrali coll.* Aliud scilicet est, Catholicæ sectæ vel sanctissimæ Legi seruire, id est operari: aliud, Ecclesiæ & sacratissimo Numini seruire, id est ministrare.

Quantopere verò vim hanc Constantinus M. auersatus sit, ostendit sanctio Legis seu pœnę grauitas, quâ plecti vult eos qui Christianos ad hæc lustrorum sacrificia compellerent: nempe, fustuario supplicio vilioris conditionis homines affici jubet, honoratos verò grauissimam multam subire, quæ rebus publicis pendatur: vbi verba hæc, *rebus publicis*, non de fisco accipiam, verùm de rebus publicis cuiusque

cuiuſque ciuitatis: nam & ita idem Imprator, biennio pòſt in ſpecie legis *vnlli* 2. *Cod. Th. de judiciis*, pœnam Reipublicæ ciuitatis inferri voluit. Quod ſi ita eſt, tum de ciuitatibus & municipiis Italiæ accipiendus locus fuerit, per quam Helpidius, cui hæc lex vti dixi, inſcribitur, Præfecti Prætorio vicem agebat.

Et ita quidem Conſtantini mentem, Conſtantinianeique ſimul ſæculi hac parte diſciplinam vel ex hac conſtitutione tenemus. Sub quo eodem alioquin Principe, eandem in ſententiam, canones quidam occurrunt concilii Ancyrani, quod decennio ante hanc legem celebratum fuit: Varii nempe canones ibi extant, in Chriſtianos, qui tempore perſecutionum non tantùm immolaſſent, verùm & qui vel ſacra alia feſtáque ἐδείπνησαν εἰς τὰ εἴδωλα, & conuiuia cum Gentilibus celebrauerant, συνεστιαθέντων ἐν ἑορτῇ ἐθνικῇ ἐν τόπῳ ἀφορισμένῳ τοῖς ἐθνικοῖς, πρὸς βίαν, μετὰ βίας, vel ἀπειλῇ κολάσεως. Sed & canon nonus ibidem ſcriptus eſt aduerſus eos qui fratres ſuos eò compulerant, ſiue causâ fuerant, vt eò adigerentur, ἐπανέστησαν, ἢ ἀναγκάσαν ἀδελφὰς καὶ αἴτιοι γένοιτο τοῦ ἀναγκασθῆναι. Vt omittam canones Eliberinos, qui in hac re multi ſunt, quia de eorum fide multi ambigunt. Sic liquet, eâ tempeſtate, damnatam omnem Gentilitii ritûs communionem & participatum, ſeu ἑτεροζυγίαν, quâ voce inter alias hac in re vtitur D. Paulus 2. *Corinth.* 6. *v.* 14. alluſione factâ ad diſparis generis animalia, quæ non rectè vni jugo ſubjiciuntur. Et certè, huius rei paulò pòſt adprimè gnarus Iulianus Imp. è Chriſtiano Gentilis, inter cæteras technas, plagas, laqueos, ſeu inter πάγας ἀσεβείας σοφιστικῶς ἐπινοηθείσας, quibus Chriſtianos Gentilitiæ ſuperſtitioni inuolueret, id quoque commentus eſt, vt Imperatorii cultûs ſpecie, vultus (quæ *Labrata* poſtea dixêre) Principum, vt & Labarum, adjectis Gentilitiorum numinum ſimulacris, populis inhiantibus proponerentur: Item, vt ad ſe accedentibus, ad ſtrenas, ſeu *ad puncti ſolatia* conſequenda, vel, vt Tertullianus

¶¶ 4 loqui-

loquitur, cùm liberalitas Imperatoris expungeretur, acerræ priùs transeuntibus objicerentur, thuri adolendo: quòd sciret is apud Christianos, Christum abnegare, & vel micam thuris adolere, paria videri.

11. A Constantino M. ad Valentinianvm Imperatorem gradum mouemus. Is, Iouiani, momentanei Principis post Iulianum, de quo mox dixi, παραβάτην, qui rem Christianam, quà vi, quà dolo, haud parum adflixerat, Gentilitiósque ritus sedulò reuexerat, successor, inter Imperii licet initia ἐθελοθρησκείαν inuexisset, Christianos tamen proculdubio Gentilitiæ superstitionis communione ne minimùm quidem fœdari voluit: Quando, ne ad custodiam quidem *Templorum* Gentilitiorum homines Christianæ religionis adponi voluit: constitutione suâ, quæ extat *l.* 1. *C. Th. de fide Catholicâ*, quæ & ipsa abest à Codice Iustinianeo.

Impp. Valentinianvs *&* *Valens AA.*
ad Symmachum P. V.

Quisquis Iudex seu Apparitor ad custodiam Templorum homines Christianæ religionis adposuerit, sciat non saluti suæ, non fortunis esse parcendum. Dat. xv. *Kal. Dec. Med. Valentiniano & Valente Coss.* [i. a. d. 365.]

Constitutionis istius vim vt adsequamur, de Custodibus istis initio videndum est. Igitur *Custodes Templorum* hîc non sunt Æditui, seu ἱεροφύλακες, tantùm, quales olim adpositi ad curam Templorum, seruandis ibi rebus sacris, vindicandísque iis à furibus, propter opes reconditas, & delubra, simulachra, & supellectilem Templorum ibi repositam: Quorum alioquin custodum & excubitorum frequens mentio, etiam apud Tertullianum, Iustinum, *ep. ad Diognetum:* Cyprianum, *ad Demetrianum:* Arnobium, *lib.* 6. & in iure. *l.* 17. π. *de alimentis legatis*, *l. Seruos* 35. π. *de liberali causâ:* Verùm, quod rectè vidit Card. Baronius, custo-

custodes hic sunt milites appositi Templis Gentilium custodiendis, aduersus vim scilicet & impressionem, impetúmque arcendum. Nempe enim, cùm Valentinianus Imperator principatus sui initio, cultus sui religonisq; libertatem Paganis tribuisset, quod docet vel lex *eius 9. C. Th. de malef. & math.* (ad quam proculdubio plura qui eius Codicis editionem pollicetur cumulabit) Christiani ipsi, qui sub Iuliano recenter admodum miris modis vexati attritiq; fuerant, id ægrè ferentes, in Deorum Templa alicubi acceptas iniurias vindicare, inq; ea inuolare, ritúsque Gentilitios disturbare, annisi videntur, & quidem intra Præfecturam vrbis Romæ. Qua de re cùm Pagani querelas suas ad Magistratus pertulissent, ex Officialibus illi suis seu Apparitoribus custodes ad vim arcendam admouêre. Quod & ipsum interim argumento est, non de æditituis, qui *ἱεροφύλακας*, hîc agi: hi quippe non à Magistratibus, neque ex Apparitorum cohorte, verùm à sacerdotibus ipsis & ex *ἱερατικῷ* ordine adpositi: vel etiam à testatoribus destinati, qui Templa extrui ædificari iussissent. Et factum illud non damnat Valentinianus: Nam & in commune, qui, vel æqualitate insolitâ, vel vltrò, cultus sui religionisque libertatem aliquibus constare, eósque ex æquo agere, vult, necquicquam agit, nisi idem modis omnibus vim amouet: quo alioquin etiam spectat lex 2. *Cod. Th. de metatis*: lex 9. 12. 20. 21. 25. 26. 27. *Cod. Theod. de Iudæis*: custodibus etiam, si opus, & excubitoribus adpositis. Quod egregio exemplo haud ita pridem factum alicubi memini. Sic & Præsides Romani diebus festis Iudæorum, quia tum magnus erat populi conuentus, ad Templi custodiam, ne quid ibi tentaretur, cohortem seu *σπεῖραν τάξιν* mittere soliti: de quo vide Iohan. Euangel. & Iosephum non vno loco. Illud tantùm improbat Valentinianus Imp. quòd Christiani ad custodiam Templorum Gentilitiorum adponerentur. Magistratus scilicet hoc tempore magnam adhuc partem Gentiles, & Romæ quidem, atque intra

 Præfe-

Præfecturam vrbis positi, cuiusmodi Symmachus ipsémet erat, cui hæc lex inscribitur, Præfectus vrbi, idémque Epistolographi pater, cùm sat alioquin militum & Officialium Gentilium in Officio suo seu cohorte haberent, quibus hanc Templorum custodiam delegarent, Christianos quoque vel potissimùm alicubi ad id delegêre: non quòd Templorum securitati seu tuitioni ita meliùs consultum putarent: verùm (quod ex seuerissimâ huius legis sanctione colligo) in contemptum Christianæ religionis, & cum plenâ eius iniuriâ, inuidiáque Christianorum: quorum auersam ab omni superstitionis afflatu vel contagio mentem cùm nossent, eius tamen inquinamento eos ita quodam modo objiciebant. Fieri enim non poterat, quin huiusmodi Custodes Templorum, vbi non DEVS, non CHRISTVS inuocabatur (vt apud Christianorum sectas, licèt inter se in aliquo dissentientes) sed vana numina, imò dæmonia, colebantur, inclamabantur, vbi non castæ religiones, verùm funesti ritus exercebantur, victimæ cædebantur, thura adolebantur, visu ipso, prospectu, auditu, afflatu, incestarentur, déque contaminatis ita contaminarentur. Imò fieri vix poterat, vt non aliquo interim, tot inter Ministros sacrorum discursantes, officiúmque peragentes, contactu piaculóve inquinarentur, conspurcarentúrque. Quod certè Valentiniano ipsimet illi, cuius hæc lex est, cùm priuatus adhuc ageret, contigisse memorat Sozomenus, *lib. 6. histor. Eccl. cap.* 6 cùm Iulianum Tribunus ipse Numeri cuiusdam Palatini, qui proximè Imperatorem *custodiæ* & præsidii causâ sequebatur, ad Templum deduxisset: ibi enim à sacerdote (*ἱερέα* vocat Sozomenus *d. loco*: Theodoretus *lib. 4. cap. 5. νεωκόρον*) *lustrali aquâ* adspersus, non id tantùm Iuliano incoram ægrè tulisse, verùm etiam illicò vindicasse, atque ideò in exilium missus, memoratur. Igitur de eo quod dixi perlatæ querelæ à Christianis ad Valentinianum Imp. quòd sibi eâ re, Christianæque disciplinæ, atrox iniuria contumeliáq; fieret.

fieret: quæ funestis impiisq; Gentilium sacris, non dico consensum vel conscientiam suam commodare, sed ne sensus quidem suos è tam propinquo contaminari patitur. Hinc adeò Tertullianus, quod huc proximè facit, *cap.* 11. *de Coronâ militis:* militiam armatam in Christiano in vniversum damnatam cupiens, militiæ huius vsum ad absurdum ita deducit: *Et excubabit*, inquit, *pro Templis, quibus renunciauit?* Neque dubito, perlatam hanc querelam ad Valentinianum Imp. à Liberio Episcopo Romano, atque à Synodo Romanâ, quæ eo ipso anno habita, quo hæc lex data est, *Valentiniano & Valente Coss.* Quare etiam directa seu emissa hæc constitutio ad Symmachum Præfectum vrbis Romæ: Pariter vt lex 8. *Cod. Th. de pœnis*, quæ huic ipsi coniungenda videtur, ceu eiusdem constitutionis pars, ad eundem Symmachum P. V. data est, & ad eundem finem collineat: nam & ibi prohibentur Christiani ludo gladiatorio pœnæ loco addici. Nempe, cùm ludi isti, non-ludi, aboleri in totum nondum possent, Christianos saltem his addici noluit Valentinianus: quia Christiana disciplina ludos hos, publicásque huiusmodi voluptatis hostias, auersaretur, oculósque manúsque Christianorum hoc cruento spectaculo pasci, fœdari, communicari, non pateretur, de quo dicetur, vt puto, ad *l.* 1. *Cod. Theod. de gladiator.* Igitur Christianos iis corporibus seu ministeriis aptari noluit Valentinianus, quibus vel sensa eorum manúsq; feritatis vel superstitionis alicuius Gentilitię specie pollui incestari possent. Aliter atque si de ministerio innoxio ageretur, vbi nulla Christianæ religionis iniuria, nullus talis metus subest: Quare Christianus quoque, innoxio, etsi obnoxio valde, pistorum corpori, quod annonę vrbis Romæ seruiebat, pœnæ loco addici potuit: quod ab eodem Valentiniano *l.* 8. *Cod. Th. de pistoribus*, quæ ad eundem Symmachum P. V. data est, imò & his duabus pariter coassanda videtur, constitutum est. Hæc, inquam, Valentinianus Imperator, ne *ministerii* etiam alicuius specie, vel

pœnæ obtentu, Christiani incestarentur, pollucrentur. Quantominus igitur in Christianis vltroneum quemcunque seu spontaneum ritûs alicuius Gentilitii participatum, communionem, μετοχὴν & ἑτεροζυγίαν idem tulerit?

III. Ad Theodosivm M. tandem delabimur, vt ita propositum initio trium Epocharum ordinem impleamus. Huius verò Imperatoris constitutio extat *l.* 12. *Cod. Theod. de decurionibus*, quæ & ipsa abest à Cod. Iustin. & à C. Baronio quoque omissa est.

Imppp. Valentinianus, Theodosivs *&* *Arcadius AAA. Florentio Præfecto Augustali.*

In consequendâ Archierosynâ ille sit potior, qui patriæ plura præstiterit, nec tamen à Templorum cultu obseruatione Christianitatis abscesserit. Quippe indecorum est, imò, vt veriùs dicamus, inlicitum, ad eorum curam Templa & Templorum solemnia pertinere, quorum conscientiam veræ ratio [*vera ratio*, vel *veneratio*] *diuinæ religionis imbuerit, & quos ipsos decebat, tale munus, etiamsi non prohiberentur, effugere. Emissa* XVI. *Kalend. Iul. Constantinop. Honorio NB. P. & Euodio Coss.* [i. A. D. 386.]

Quinam fuerint ἀρχιερεῖς, quid ἀρχιερωσύνη, vel ipso quoq; nominé patet: Frequens sanè eorum mentio in veteribus quoque Inscriptionibus. In Glossis etiam ἀρχιερωσύνη *Pontificatus*: Sacerdotales præsides dixisse videtur Tertullianus, *cap.* 11. *de spectaculis.* Sunt & qui apud Suetonium, *in Caligula*, *cap.* 22. & *Domitiano*, *cap.* 1. vt & apud Capitolinum, *in M. Antonino*, Magisterium sacerdotii & Magisterio fungi in collegio Sacerdotum, pro Archierosyna dici putant, sed malè. Ἀρχιερεῖς certè huiusmodi fuere olim Scopelianus Asiæ, de quo Philostratus *in eius vita*; sub Iuliano item Apostatâ, Arsacius Galatiæ, Theodorus Asiæ: ad quos extant Iuliani epistolæ 49. & 63. Chrysanthius Lydiæ, apud Eunapium *in vita Maximi*, *pag.* 101. & *in eius*

ipsius

ipsius vita, *pag*. 193. Ex Iuliani interim epiſtolis diſcimus, quidnam hoc æuo muneris eorum fuerit: nempe, ἄρχειν ἱερῶν ἁπάντων, καὶ διανέμειν τὸ πρέπον ἑκάστῳ: item ἐπιτροπεύειν τὸν πρὸς ὄψιν κόσμον: nempe, Templis præeſſe, & cuique quod conueniret tribuere, externúmque ornatum, qui ſub ſenſus caderet, adcurare: Sacerdotes demum, ἱερεῖς, in officio continere, honeſtatíque eorum conſulere. Id ipſum verò oſtendit quoque diſertè hæc lex: nam quæ initio eius Archieroſyna dicitur, eadem mox definitur & deſcribitur, *munus eſſe, ad cuius curam Templa, & Templorum ſolemnia pertinent*: vbi *Templorum* appellatione, vt alibi paſſim, Templa Gentilium propriè intelliguntur. *Solemnia* verò *Templorum* quid ſint, paulò pleniùs diſquirendum venit: vnde patebit, quantopere Chriſtianus Princeps Theodoſius M. communionem omnem, ſeu participatum, conteſſerationem, μετοχὴν, cum Gentilibus & Gentilitiis ritibus auerſatus ſit. Igitur *ſolemnia Templorum* (quomodo & ſolemnitates paſſim dicuntur apud Tertullianum, alióſque, & in *l*. 19. *Cod. Theod. de Pagan. ſacr. & templ.* conſuetudinis Gentilitiæ ſolemnia: *l*. 2. *C. Th. de malef. & mathem.*) erant, quæ votorum, i. lætitiæ publicæ & religioſæ, celebritates dicuntur, in eiuſdem Theodoſii M. *l*. 8. *Cod. Th. de Paganis*: vota publica, *l*. 17. *eod. tit.* feſti conuentus ciuium, communiſque lætitia hominum, *d. l*. 17. Ludi ſeu priſcarum voluptatum ſolemnitates, *l*. 3. *eod. tit.* quibus ſcilicet ſuperſtitionis Templorum, ſeu Gentilitiæ aliquid adhærebat. Feſta item conuiuia, indidem profecta, eodémve pertinentia, vt colligitur ex *l*. 19. *eod. tit.* Kalendarum item Ianuariarum, per hæc adhuc tempora, ſolemnitas, quæ & feſtis conuiuiis peragebantur: vt horum temporum ſcriptores, ne vetuſtiora afferam, teſtantur, Ambroſius *Sermone* 17. Libanius, *Oratione peculiari in id*, Aſterius quoque *homilia* 4. *peculiari* inter Rubenianas, Prudentius, *lib.* 1. *contra Symmachum*: Auguſtinus, *epiſt*. 64. Vota item propriè ita dicta, quæ tertio die Ianuarias pro ſalute Principis

in Templis suscipiebantur, festisque pariter conuiuiis ἀσελ-γῶς transigebantur: quæ agitata adhuc sub Constantino M. quod discimus ex Kalendario Heruagiano: imò sub hoc eodem Theodosio M. per Asiam, vt prodit eius æui scriptor Eunapius, *sub finem vitæ Maximi*, *pag.* 113. quæ & ipsa in Synodo Trullensi, *canone* 62. βοτὰ dicuntur, vbi Balsamo, & Matthæus Blastares, *in Nomocanone* τῷ στοιχεῖον c. περὶ ἑορτῶν ἑλληνικῶν, ilocaliter lapsi sunt, cùm βοτὰ ista ἀπὸ τοῦ βοτοῦ. i. ἀπὸ τοῦ προβάτων deduxêre, idq; festum in honorem Panis agitatum prodidêre. Hoc numero erant & Saturnalia, *Brumæq;*, quæ Tertullianus memorat *cap.* 10. *&* 14. quæ ipsa in dicto canone Trullano *Bromalia* dici videntur, quæ idem Balsamo, Zonaras, & Matthæus Blastares, in honorem Bacchi (qui *Bromius* dictus) agitata scribunt: quod etiam sequitur Tzetzes, *in lib.* 2. ἔργων *p.* 154. In hoc quoque solemnium numero fuêre lustrorum sacrificia, de quibus suprà dictum. Ad hęc igitur, & similia, Templorũ solemnia, corúmq; curam, Christianos hoc ęuo Gentiles adigendos putabant. Est & vbi ea à Christianis ipsis vltrò contagione quadam cum Gentilibus concelebrata, inq; ritus Christianos transiêre: de quo sunt huius æui scriptorum querelæ quos suprà memoraui. Quare & Synodi & Principes, quantum in se, huic rei obuiàm iuêre: & hac quidem lege Theodosius M. vetitis Christianis ab horum solemnium curâ. Quomodo iam olim quoque ab horum solemnium ritu Christanos dehortatus est Tertullianus, *de Idololatria*, *cap.* 17. vbi inter alia: *ô melior fides Nationum in sectam suam, quæ nullam* SOLEMNITATEM *Christianorum sibi vendicat, non Dominicum diem, non Pentecosten. Etiamsi nouisset*, NOBISCVM NON COMMVNICASSET: *timerent enim ne Christiani viderentur: nos ne Ethnici pronunciemur, non veremur?* Et Augustinus *sermone* 6. *de verbis Domini. Si quæritis vnde vincantur Pagani, vnde illuminentur, vnde ad salutem adducantur? Deserite omnes* SOLEMNITATES *ipsorum, deserite nugas eorum, & si non consentiant veritati*

veritati nostræ, saltem pudeat prauitatis suæ. Hæc igitur solemnia illa sunt Templorum, quæ agitata, etiam cum magnâ dictorum factorúmque licentiâ; de quo sub eodem Theodosio M. Libanius ἐπὶ ταῖς ἐξαλλαγαῖς, *pag.* 413. 414. Quorúmque cura *Archierosyna* dicta: eáque Curialibus seu Senatoribus ciuitatum, & potioribus quidem inter eos, quiq; patriæ plura præstitissent, pro magno delata: In tantum, vt Christiani quoque Curiales eam amplecterentur, imò, quod ex hac lege discimus, magnâ prensatione ambirent: ideò scilicet, quòd Archierosyna hæc nonnisi δόξης & κόσμου cura iam esset: & munus, vt ipsi putabant, superstitione vacuum, etsi circa Templa Templorúmque solemnia occupatum. Idq; nominatim factum per Ægyptum, ad cuius ideò Præfectum (qui *Augustalis* dicebatur) hæc lex data est, cuius metropolis Alexandria: Per Ægyptum, inquam, quæ superstitionum mater, & vbi, hoc adhuc tempore, sacrificia stabant: quod docet anno superiore proximo 385. *lex* 9. *Cod. Th. de Paganis*: anno quippe demum proximè sequente 387. missus Cynegius Præfectus Prætorio in Ægyptum, sacrificiis ibi prohibendis, quod testatur Zosimus, *lib.* 4. *pag.* 762. & Idacius *Chronico*: quod consummatum A. D. 391. per Euagrium Præfectum Augustalem, & Romanum Comitem Ægypti, Theophilo Ep. Alexandrino satagente, vt testatur Eunapius, *in vita Aedesii*, *pag.* 73. & 77. & adstipulantur non tantùm Ecclesiasticæ historiæ scriptores, & Zosimus *lib* 5. *pag.* 799. verùm etiam *lex* 11. *Cod. Th. de Paganis*, vt ad eam iam olim adnotatum. Interea igitur, antequam id fieret, his COSS. HONORIO *Nobili Puero & Euodio* COSS. i. A. D. 386. cùm per Ægyptum Templa Templorúmque solemnia adhuc starent, Archierosynæ quoque munus stetit, seu Templorum, solemniúmque istorum, cura: Quæ Christianis quoque impacta, imò etiam ab his vltrò suscepta. Quod Theodosius M. hac lege interdicit: Neque dubito, ad suggestionem Theophili, Ep. Alexandrini, quo, vt

¶¶¶ 4 dixi,

dixi, instante sacrificia per Ægyptum prohibita, templáque occlusa & euersa fuêre.

Et *Ratio* summopere hic notanda, quam subjicit Theodosius M. quæq; pro generali regulâ seu canone in hoc argumento substernenda est: *Quòd indecorum sit, imò, vt veriùs dicamus*, INLICITVM, *ad eorum curam Templa & Templorum solemnia pertinere, quorum* CONSCIENTIAM *vera ratio* [veneratio] *diuinæ religionis imbuerit: & quos decebat, tale munus, etiamsi non prohiberentur, effugere.* Nempe, etsi Christiani Archierosynæ munus obeuntes, non ipsi quidem Templorum cultu superstitionéque mentem suam & conscientiam obligarent, etsi etiam solemnia illa haud adeò superstitiosè tum implerentur, attamen vel ipsa Templa, Templorúmque solemnia *curare* Christianos, non indecorum modò, verùm etiam illicitum visum: isq; casus, *conscientiæ* casibus annumeratus: ἀθέμιτον in simili re dixit Gratianus Imp. apud Zosimum, de quo paulò pòst. Et huc verò proximè iam pertinet Tertulliani locus *de Idololatr. cap.* 16. *Neque consilio, neque sumptu, aliáve* OPERA *in huiusmodi fungar:* & *cap.* 17. *Neque sacrificet*, inquit, *neque sacrificiis auctoritatem suam accommodet, non hostias locet, non* CVRAS TEMPLORVM (vide & *l.* 17. *π. de alim. leg.*) *deleget, non vectigalia eorum* PROCVRET, *non spectacula edat de suo aut de publico, aut edendis* PRÆSIT. Sunt enim hæc omnia, vt & istud de quo hac lege, etsi non sacrificia, certè ADSACRIFICII saltem genera; quam vocem ex Agobardi Codice, quo & ipse priùs vsus sum, Tertulliano rectè restituit vir doctissimus *dict. cap.* 16. quomodo & *admilitiam* dixit Arcadius Charisius, *l. vnic. π. de off. Præf. Prætorio:* vbi Magistros equitum Dictatoribus olim *adsociatos* dixit, PARTICICIPALES *curæ* ADMILITIÆ *gratiâ. Admilitia* est commilitium, συστρατεία: vt *adsacrificium*, συνθυσία. Nempe eo solo quòd Templorum solemnia, inuectáque ea à Gentilibus superstitioso fine aliquo essent, *atque ita publicè celebrarentur in honorem sacrilegi ritus*, eorum curam

curam Christianis non competere, non conuenire censuit Theodosius M. superstitioso, inquam, fine aliquo inuecta: exempli gratiâ, votorum celebritates ludíque in honorem Deorum fermè instituti erant, vt pluribus exequitur Tertullianus *libro de spectaculis*: quin, vt idem ait, paratura omnis spectaculorum ex Idololatria constabat. Sic & Constans Imp. ludorum originem ex templis exortam testatur, *l. 3. Cod. Th. de Pagan. sacrif. & templis.* Et ante eum Lactantius *lib. 6. diuin. Institut. cap. 20. extremo*, *Ludorum celebrationes Deorum festa sunt: siquidem ob natiuitates eorum, vel templorum nouorum dedicationes, sunt constituta*: ibidémque, quod ad hanc rem nostram egregiè facit, concludit: *Si quis spectaculis interest, ad quæ Religionum gratiâ conuenitur, discessit à Dei cultu, & ad Deos se contulit, quorum Natales & festa celebrauit.* Et Dio *lib. 60.* ἐν γὰρ δὴ τῇ τοῦ Αὐγούστου νουμηνίᾳ, ἐν ᾗ ἐγεγέννητο, ἠγωνίζοντο μὲν ἵπποι, οὐ δι' ἐκεῖνον, ἀλλ' ὅτι ὁ τοῦ Ἄρεως ναὸς ἐν ταύτῃ καθιέρωτο, καὶ τοῦτο ἱππείοις ἀγῶσιν ἐτετίμητο. Notúmq;, Natales, seu encænia & *Dedicationes Templorum*, festos fuisse. Idémq; dicendum est de *Conuiuiis* Epulísq; συμποσίοις, in honorem Deorum institutis: quorum gratiâ fuêre & φρατρίαι, *confraternitates.* Et verò hac ipsâ de causâ Conuiuia, hæc, sicut & Ludi, in Christianis improbata: ad quæ est etiam vbi Gentiles præpotentes eos cogere solebant. Cui rei similiter obuiàm iuêre Patres Africani paulò pòst, A.D. 399. (vt ipse quoque censeo) in concilio Karthaginensi sub Honorio Imp. Theodosii M. huius filio, conditis in id duobus canonibus, qui in Codice Africano exstant, 60. & 61. *Illud etiam petendum* [ab Imp.] *vt quoniam contra præcepta diuina* CONVIVIA *multis in locis exercentur*, QVÆ AB ERRORE GENTILI ATTRACTA SVNT, *ita vt nunc à Paganis Christiani ad hæc celebranda cogantur, ex qua re temporibus Christianorum Imperatorum persecutio altera fieri occultè videatur, vetari talia iubeant, & de ciuitatibus & de possessionibus impositâ pœnâ prohiberi.* Et canon 61. *Nec oportere etiam quemquam Christianorum cogi ad hæc spectacula: maximè, quia in*

¶¶¶¶ *his*

his exercendis quæ contra Dei præcepta sunt, nulla persecutionis necessitas à quoquam adhibenda est, sed, vt oportet, homo in liberâ voluntate subsistat sibi diuinitus concessâ: CORPORATORVM *enim maximè periculum considerandum est, qui contra præcepta Dei magno terrore coguntur ad spectacula conuenire.* Hactenus Patres Africani, qui disertè Conuiuia ista ab errore Gentili attracta fuisse aiunt, ἐκ τῆς ἐθνικῆς πλάνης προσενεχθέντα, vt habet Græca interpretatio: & vt Balsamo, ἀρχὴν ἐσχηκότα ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς πλάνης. Quare etiam tandem, cùm voluptates istæ festáque Conuiuia, quæ per vota publica fiebant, Imperatorum Christianorum constitutionibus aliquādiu per eandem Africam Gentilibus agitare licuisset, etiam Honorii *l.* 17. *Cod. Theod. de Paganis* A. D. 399. quanquam additâ cautelâ & taxatione, *absque vllo sacrificio atque vllâ superstitione damnabili*, quam legem etiam retinuit longè pòst Iustinianus (paucis annis labentibus, A. D. CDVIII. ab eodem Imperatore sublata penitus vetitáque fuêre, vnà cum cæteris paganæ superstitionis reliquiis, *l.* 19. *Cod. Th. dicto tit. de Paganis: Non liceat*, inquit, *omninò in honorem sacrilegi ritûs funestioribus locis exercere conuiuia, vel quidquam* SOLEMNITATIS *agitare.* In tantum etiam, vt Honorius Episcopis locorum hæc ipsa prohibendi Ecclesiasticæ manus facultatem tribuat eâdem illâ lege, quam Tribonianus tamen omisit, priore prælatâ.

Iam igitur liquidò tenemus horum temporum disciplinam, mentémque adeò Imperatorum Christianorum, omnem Constitutionibus suis μετοχὴν & συμφωνίαν, cúmque Gentilibus ἑτεροζυγίαν damnantium, si quid superstitionis & adsacrificii adhæresceret. Ac proinde manum è tabulâ nunc tollerem, nisi essent quæ contra tam certas constitutiones ex eodem sæculo, imò est & vbi ex Constitutionibus eorundem Imperatorum, pro contrariâ sententiâ à nonnullis adferrentur.

Primùm aiunt illi, Christianos tum temporis à Collegiis, φατρίαις seu φρατρίαις *Centenariorum & Dendrophororum* non abhor-

abhorruisse. Si argumentum quęras, non aliud habent, quàm quòd videát inter cætera collegia, quæ Imperatores Christiani quoque tulêre, hæc ipsa fuisse: de quibus etiam peculiaris exstat titulus Codice Theodosiano, *octauus libri decimi quarti.* Hoc verò argumentum si valeat, iam colligamus, in vniuersum Christianis impunè Gentilibus & Iudæis esse licuisse: quando ibidem occurrunt tituli de vtrisque, *de Iudæis*, inquam, *& de Paganis.* Interim nunc non quæro, num centenarii & dendrophori illi, de quibus eo titulo agitur, iidem sint cum illis qui memorantur *l.* 20. *C. Theod. de Paganis:* illud certè clarum, Dendrophoros istos vnà cum Fredianis disertè vocari *Nomina & professiones Gentilitias*, dicíque *loca ad superstitionem pertinentia tenuisse epholis vel sumptibus deputata, errore Gentilitio:* haud aliter, atque alia loca erant, quæ sacris error veterum deputauerat. Quæ omnia ideò etiam Gratianus, & post eum Honorius, eâ constitutione priuatæ rei Principis sociari voluit. Similiter & *Centenarii* vnà cum Chiliarchis superstitioni paganæ seruientibus, in plebe videlicet distribuendâ eâdem lege adnumerantur, abolentúrque. Vnde apparet, tantum abesse, vt Christiani his corporibus seu collegiis nomina sua dederint, vt contrà, quamlibet paganis adhuc esse liceret, iíque cum Christianis in Republicâ Romanâ permixti agerent, hæc ipsa tamen collegia seu corpora, professiones & *φρατρίαι*, tandem abolitæ fuerint, velut superstitionis Gentilitiæ *confraternitates.*

Secundò aiunt, *Syriarchas*, Asiarchas, similésque (quæ olim prouinciarum sacerdotia dicebantur) Christianos quoque fuisse; imò, si Deo placet, iam ab antiquo D. Pauli temporibus. Quod omne gratis dicitur: Primùm enim, vt à postremo initium faciamus, ideóne Asiarchæ illi, de quibus Actorum *c.* 19. *v.* 31. Christiani fuêre, quia in tempore salutare consilium dedêre? Imò dedêre quoque illi, quia nempe Pauli amici erant, vt ibi dicitur, *ὄντες αὐτῷ φίλοι*, Paulúmque in theatrum sese dare nollent, quòd locus

ille Christianorum ad supplicium depostulationibus opportunus esset, & turbulentus. Deinde, quis fundus vel auctor illis, Christianos quoque Syriarchas & similes fuisse; quod de Donatistis saltem colligat quis ex *l.* 52. 54. *Cod. Th. de hæreticis*, quod nuspiam lego? Verùm, esto, fuerint; non ideò tamen isthæc cum Gentilibus seu Gentilitii ritûs participatio seu communio fuisset. Non in eam nunc ingredior quæstionem, quam tractarunt viri docti, Seldenus quoque *in marmora Arundeliana pag.* 163. 164. & obiter *in Eutychium Ægyptium*, quodnam istud Sacerdotii genus fuerit. Etsi enim verum sit, dignitatis quoque seu ἀρχῆς nomen fuisse, quod discimus ex *l.* 8. *π. de vacat. munerum:* & ex Strabone, *lib.* 14. *pag.* 457. vbi de Lyciarchâ agens, excertè eos concilii totius prouinciæ primates fuisse testatur, ἐν τῷ συνεδρίῳ πρώτην ἀρχὴν τοῦ συστήματος, verum nihilominus est, prouinciarum sacerdotia hæc fuisse, atque ita disertè vocari, ἐθνῶν ἱερωσύνας, *l.* 6. §. 14. *π. de excusat. tut.* imò & in Constantini M. adhuc *l.* 1. *Cod. de naturalib. liber.* & à Firmico *lib.* 4. *cap.* 15. Quomodo & illo respectu non omninò malè vetus Interpres Actorum, Ἀσιάρχας *Principes Asiæ* vertit: *principes*, inquam, id est (vt Aurelianensis Episcopi hæsitationi satisfiat, *lib.* 1. *obseruat. cap.* 22. *pag.* 161.) principales prouinciarũ: quomodo *principes ciuitatum* hoc æuo dicti, *principes officiorum:* item *principes agentium in rebus*, & similes: Illam, inquam, quæstionem in medio nunc relinquentes, tria circa hoc sacerdotii genus notanda sunt. Primò quidem *Nomen* ipsum, *Asiarcharum*, *Syriarcharum* & similium, nihil superstitionis præ se ferre, seu in nominis notatione nullam sacrorum vel cultûs rationem expressam. Secundò, certum & illud, præcipuum eorum munus fuisse Munerum & ferarum editionem: vnde & (quæ vulgaris iam obseruatio est) Rufinus *lib.* 4. *cap.* 14. Asiarcham *munerarium* rectè vertit. Postremò, persuasissimum mihi, eos hoc tempore, sub Christianis, inquam, Principibus, nihil aliud fuisse, quàm meros ferarum mu-

nerúmque editores, & Agonothetas, quomodo etiam vocantur *lege centes. nonâ Codice Theodosiano de decurionibus*: Sic quidem etiam, vt Theodosius Magnus munus id voluntarium esse voluerit, ad quod scilicet nemo cogi posset, *lege centesima tertia*: & *dicta lege centesima nona de decurionibus*: cuius alioquin Theosianæ constitutionis meminit quoque Libanius Orator Antiochenus, duobus locis: puta, *Oratione* περὶ ἀγγαρειῶν, *pagina trigesima sexta*: & *Oratione in Tisamenen, pagina quadringentesima quadragesima septima.* Et certè, cùm post dictam legem 1. *Codice de naturalibus liberis*, variis locis eorum mentio fiat, & nominatim Syriarcharum & Syriarchiæ *dicta lege centesima tertia*, & *lege prima eodem Codice Theodosiano de prædiis Senatorum*: *lege vltima de expensis ludorum*, vt & Codice Iustinianeo *lege vnica de officio Comitis Orientis*: & Nouellâ *Iustinianeâ octogesima nona, capite vltimo*: nullibi tamen vllum, vel minimum, superstitionis Gentilitiæ in hoc munere, non magis quàm in nomine, vestigium apparet: sed *Agonothesia* tantùm, vt dixi, nomine designantur: itémque horum nomen votiuá festiuitatis solemnitas dedicasse dicitur, *dicta lege vltima de expensis ludorum*, ludique & munera Syriarchiæ & Alytarchiæ appellantur *dicta lege vnica de Officio Comitis Orientis*. Ac proinde sæculare hoc iam prorsus munus extitit, omni superstitione vacuum, vt nomine iam olim; ita & nunc quoque re ipsâ; quòd scilicet sumptum tantùm exigeret, atque inter patrimonialia munera censebatur. Quare etiam, non Syriarchiæ tantùm nomine aliquid à Senatoribus & Curialium possessionibus aliquando collatum, *d.l.1. C.Th. de præd. Senat. d.l. vlt de exp.lud*: sed & munus istud, quod Curialibus initio impositum *dicta lege centesima tertia*, *centsima nona Codice Theodosiano de decurionibus*, & *dicta lege vnica Cod.de officio Comitis Orientis*, ad Iudices & Rectores prouinciarum transiit. *dicta lege vltima de expensis ludorum*, & *dicta*

lege vnica de officio Comitis Orientis. Igitur nulla iam communio huic muneri cum sacris Gentilium, verùm festiuitatibus tantùm publicis dicatum erat: vt pleraque etiam spectacula, quæ primâ sui origine sacrorum causâ, in Deorum honorem sacrilego ritu instituta fuerant, hoc tempere, superstitione omni, superstitiosóque fine sublato, voluptatibus tantùm publicis ludicrisque artibus seruiebant, quarum hæc ætas cupidissima erat, & Antiochia quidem, quæ Syriæ caput fuit, vbi Syriarchæ isti fuêre, & Syriarchia exhibita. Et post omnia, si quis pertinaciter contendat, hoc adhuc æuo huic muneri superstitionis aliquid & *adsacrificii* adhæsisse, quod nuspiam apparet, tum aio, Christianos id sub Theosio Magno obire non potuisse: cùm iam suprà viderimus, eundem Principem ab Archierosynâ, seu Templorum & solemnium Gentilitiorrum curâ Christianos submouisse: inter quæ sanè *solemnia Templorum* fuêre & festiuitates ludique, quibus superstitionis aliquid adhæreret.

Tertium argumentum eorum qui non omnem cum Gentilibus olim μιξοχλω prohibitam fuisse censent, est, quo Christiani Principes ipsi iam in partes vocantur. Nempe aiunt illi, Constantinum M. Valentinianum, Valentem, & Gratianum quoque ipsum aliquandiu, PONTIFICIS MAXIMI titulum gessisse: ac proinde, eatenus saltem Gentilitium munus noménque alienum à se non putasse. Eam porrò in rem principe loco Zôsimo testimonium denuntiant, qui id disertis verbis scribit, *lib.* 4. *pag.* 760.761. Et fidem illius Baronius quoque sequitur, in annalibus, A. D. 321. *n.* 95. cùm priùs, in Notis *ad Martyrologium*: mendacii dicam Zosimo impegisset. Et rectè omninò. 1. Primùm enim, quis ipsi Zosimo auctor? quis fundus? Certè fabellam illam non à classicis fidéque dignis auctoribus accepisse se testatur ipsemet: verùm narrationem tantùm quç vulgò iactaretur, fuisse indicat, ἱστορέμδρον τι, inquit.

2. Deinde

2. Deinde qualis auctor hac in re Zosimus? Non iam dico, quòd perpetuum & internecinum Christianis Imperatoribus odium indixerit; verum istud, quòd similibus passim fabellis historiam suá implêrit: Iam suprà notauimus, quid in Constantinum circa haruspicinæ vsum iactauerit: quid in Innocentium Ep. Romanum finxerit, quasi is contra propriam conscientiam, aduersus *οἰκείαν δόξαν*, in sacra quædam Gentilitia consenserit. 3. Imò illud quoque deprehendo, peculiare Zosimi, vt aliorum Gentilium, pariter vt hæreticorum, in Gratianum odium fuisse, de quo Philostorgianę dissertationes iam aliquid monuêre, *in lib.* 10 *cap.* 5. Neque profectò deerant graues istius odii causæ: hic enim Princeps suos sacris sumptus detraxerat, sua sacerdotibus stipendia; idem & Aram Victoriæ euerterat: sub eodem portentosa simulacra diruta fuêre: quæ omnia discimus ex Ambrosio, Symmacho, Hieronymo. 4. Sed malam mentem à Zosimo abfuisse, odiiq; causas eum procul habuisse, largiamur, non idem circa eundem Gratianum fœdo errore lapsus est, cùm *lib.* 4. *p.* 760. eum Maximi Tyranni metu, transcensis Alpibus, Rhetiâ, Norico, Pannoniâ, in Mysiam superiorem tetendisse scribit & cùm eum Singiduni cæsum commemorat? quem tamen in Galliis PARISIIS proditione superatum fugientémque, *Lugduni* occisum, auctores alii constanter memorent. 5. Iam si cæteros scriptores in consilium adhibemus, altum eius, quod vnus Zosimus narrat, apud omnes silentium: quod in re tanti momenti quis credat? Ecquis enim putet, *Gentiles* scriptores alios, & in his Panegyristas maximè, quorum ferax hæc ætas fuit, id silentio transmissuros de Pontificatu videlicet Max. à Christianis Imperatoribus suscepto, qui inferioribus multò vectantur, aláq; laudibus attollere prompti sunt? Quis contrà putet, *Patres* scriptorésq; alios Christianos, vel Ecclesiasticos id reprehensione vacuum transmissuros, qui leuiores multò Principum culpas dissimulare non solent? Quis hæreti-

cos, infesto semper in Principes animo, id non eis obtrectaturos credat? 6. Iam si constitutiones Principum, si nummos ab his cusos spectamus, si incorruptas inscriptiones (de quibus mox plura) nullum ibi eius rei prorsus vestigium: cùm tamen hæc illa sint potissimùm, in quibus tituli Principum elucent. 7. Nunc, si ingenium atque indolem Christianorum Principum illorum, animiq; characterem, oculis nostris subjicimus, non illi modis omnibus atque innumeris costitutionibus, Gentilitiam superstitionem eradicare, atque ex hominum animis, quantum in se, & quatenus tempora ferebant, auellere annisi sunt, omnémq; participatum & communionem ritûs Gentilitii priuatis interdixêre, quod suprà vidimus? Quod cùm ita sit, quomodo illi orbis obsequium sperare vel procurare potuissent, si grauiora his ipsi admitterent, conspectiore in se multò crimine? Æmulandi quippe amor validior quàm pœna ex legibus: eáque Principum conditio est, vt quicquid faciunt, præcipere videantur. 8. Quid quòd scriptores Ecclesiastici, Theodoretus, *lib.* 3. *cap.* 1. Sozomenus, *lib.* 5. *cap.* 1. in Iuliano Apostatâ id ceu nouum iam & repetitum, notant, quòd is se ἀρχιερέα, nuncupauerit: quomodo ipse sanè in fragmento quodam *pag.* 546. ἀρχιερέα μέγιστον se vocat, vt omittam veteres Inscriptiones, vbi passim *Pontifex maximus* dicitur. Et hactenus quidem liquere puto, quàm falsa sit Zosimi narratio, de Christianis Principibus nonnullis, quasi hi Pontificis Maximi titulum gesserint.

Quod *Gratiani* verò factum attinet, à quo titulum hunc repudiatum Zosimus scribit, Quis primò putet, egregium illud Gratiani facinus Patres & scriptores Christianos non saltem memoraturos fuisse, qui vt cæteroquin veras Principum Christianorum laudes dissimulare non solent, ita Gratianum ipsum, ob Christianæ fidei amorem pietatémque, sedulò deprædicant: in quibus Ambrosius & Ausonius. 2. Huic adde, quòd loci ratio huic narrationi renititur;

titur: Nam si Gratiano Pontificis Maximi habitus à Pontificibus oblatus, isq; ab eodem euestigio repudiatus, quod Zosimus narrat, tum id Romæ factum oportet, vbi Pontifices alii erant: Atquin Gratianum Imperatorem Romæ constitisse nuspiam legas.

Post omnia, si Zosimo fides habenda, certè narratio eius id perspicuè habet, quòd hic vnum adstruimus, nempe, participatum nominis habitúsque Pontificalis à Christiano alienum fuisse, & ideò à Gratiano spretum & repudiatum: ἀθέμιτον, inquit, εἶναι χριστιανῷ τὸ σχῆμα νομίσας. Bona gratia sit scriptori pagano, Christiani alioquin nominis osori, imò acerrimo insectatori, qui emblema istud libris suis indidit: vt iam pagani quoque scriptoris testimonio liqueat ἀναμφισβήτως, quænam Christianorum eâ tempestate hâc in re sententia fuerit, habitum videl. ritumq; Gentilitiæ superstitionis Christiano minimè conuenire, imò ἀθέμιτον id esse, seu nefas illicitúmq;: Haud aliter atque Theodosius M. *in l. 112. C. Th. de decurion.* quam superiùs exhibuimus, *indecorum esse, imò, vt verius dicamus*, INLICITVM, dixit, Christiano, Archierosynam amplecti, curæq; adeò suæ Templa Templorumq; solemnia facere. Tandem, etsi id largiremur, superiores ætate Principes Christianos ante Gratianum, hunc sibi titulum adsciuisse, certè hanc culpam Gratianus emendauerit, Zosimo teste: vt non hîc iam spectare deberemus, quid aliquando penso minùs consilio, ἀνοίᾳ vel ἀγνοίᾳ, ab aliis admissum fuerit, quàm quod vltimum meliore consilio Gratianus cæteriq; robustiores iam præstiterunt, Christianæ disciplinæ formulam in eo secuti: Hæc enim vera causa est, non quam commenti sunt, qui Zosimi narrationi fidem habent, quasi id Gratianus cęteriq; deinceps fecerint, quòd Episcopi Romani hunc sibi *Pontificis Maximi* titulum velut proprium tum adsererent.

Et Zosimo tamen fidem adstruere conantur nonnulli, tum testimoniis, tum argumentis aliis. Primum testimoniũ est *Ausonii*, quod C. Baronius A. D. 312. *n.* 97. & ex eo Morinus, *de Ecclesiâ liberatâ*, hanc in rem laudant: Aiunt illi,

 Gra-

Gratianum ab Ausonio, *in gratiarum actione*, Pontificem Maximum vocari. Id verò gratis dicitur, & quidem à Baronio *in Annalibus*, contrà quàm *in Notis ad Martyrologium*. Ausonius enim, duobus quidem locis, *cap.* 10. vel 11. *cap.* 18. seu 28. Gratianum Pontifici Maximo æquat, sed ob religionem & castitatem, vt ibi disertè addit. Sed & tertio loco, puta *c.* 12. seu 18. allusione tantùm quadam Gratianum Pontificem Maximum vocat, nempe respectu veterum *comitiorum* Pontificalium, ad quę Gratianus ipse literis suis allusisse videbatur: sic vt eum dicat instar Pontificis Maximi, non in comitiis Pontificalibus, verùm *Deo participatum* comitia habuisse.

Secundum testimonium est, quod petitur ex *veteribus Inscriptionibus*, in quibus Christianorum Imperatorum titulis, Pontificis quoq; Maximi titulus additus legitur: cuiusmodi sequentes occurrunt in Corpore Inscriptionum: Constantini M. *fol.* 283.*n.*1. 3. *fol.* 159.*n.*6. Valentis, *fol.* 286.*n.* 3. Gratiani, *fol.* 159.*n.* 7. & similis altera, *fol.* 1082.*n.* 13. His adde & Valentiniani, Valentis, Gratiani, apud C. Baronium *an.* 312. *n.* 96. Scio equidem, magnam esse sæpe quę ex vetustis inscriptionibus desumitur, fidem & auctoritatem: verùm, duo hac parte notanda sunt. Primò quidem, non Imperatores ipsos hunc sibi titulum in illis vindicare, verùm ab aliis, & superstitiosis quidem Romuli nepotibus Italisque tributum ibi exhiberi. Quo fortè sensu Seruius Honoratus *in* 3. *Æn. p.* 268. scripsit: *vnde hodièq; imperatores* DICIMVS *Pontifices.* Quomodo etiam Gentiles hoc ęuo hostias pro Imperatoribus Christianis cædebant, extáq; inspiciebant: cuius rei exemplũ vel apud Am. Marcellinum *lib.* 2 *pa.* 297. Secundò obseruandum nonnullas ex Inscriptionibus illis liquidò, non in Christianorum primùm Imperatorum verùm in Gentilium gratiam factas: quorum erasis postea nominibus, Christianorum nomina à Gentilibus suffecta eorumq; loco incisa insculptáq; fuêre. Exemplũ illustre, quod etiam obseruauit C. Baron. A. D. 312. *n.* 94. in Inscriptione Cõstantinian. *f.* 283. Romę: vbi in basi marmoreâ ita legitur,

MA-

MAGNO ET INVICTO IMP. CÆS. C. VAL. AVREL. CONSTANTINO. PIO. FEL. INVICTO AVG. PONTIF MAX. TRIB. POTEST. COS. III. PP. PROC. D. N. CORPVS CORIARIORVM &c.

Hæc, inquam, inſcriptio ſuperiori alicui Principi Gentili primitùs poſita fuerat. Quod duobus argumentis apparet. Primùm in ſiniſtro latere eiuſdem baſeos hæc leguntur.

DEDICATA KAL. IAN.
DD. NN. DIOCLETIANO III. ET
MAXIMIANO COSS.

Hic verò Conſulatus fidem planè facit, eam inſcriptionem Conſtantino anteriorem eſſe, in cuius tamen nomen ea poſteà mutata fuit: Quod mutationis genus videre eſt quoque in *Nummis* qui ſæpe noui Principis nomine recuſi: Vſurpatum & olim in *Imaginibus* & ſtatuis, quę in aliorum honorem tranſlatę, vel capite tantùm, vel titulis mutatis, quod *μεταγράφειν* dixêre, *ſurdo figurarum diſcrimine*: de quo Suetonius, *Tiberio c.* 58. *Caio c.* 22. Dio Chryſoſt. *Orat. Rhod. in id expreßâ* 31. & *Corinthiacâ Orat.* 37. Pauſanias *in Atticis*, & in *Corinth.* Hieronymus *com. in Habacuc.* Par igitur & hîc mutatio: quæ & ipſa altero adhuc argumẽto oculis ſeſe ingerit: ſimul & luculentum imperitiæ & *ἀβλεψίας* teſtimonium perhibet: Pręnomina quippe ibi relicta, quę Conſtãtini M. nunquam fuerunt, C. VAL. AVREL. Conſtantino ſcil. pręnomen fuit *Flauii*: at illa Maximiano conueniunt: Maximiano, inquã, non Diocletiano, quod credidit Baron.

Hactenus Teſtimonia: nunc *Argumenta*, quib. Zoſimo fidem adſtruere conatur Baron. A. D. 312. & 383. & poſt eum Morinus *Eccl. liber. par.* 2. *c.* 14. Nempe ita cenſent illi, Chriſtianos Principes hunc Pontificis Max. titulum retinuiſſe, retinereq; potuiſſe, *abſque labe* ipſorum ſacrorum, ob ſummam poteſtatis iſtius amplitudinem, item *non ſuperſtitionis amore*, ſed iuris ac poteſtatis cõſeruandę gratiâ, titulo tenus: rurſum, *abſq; Idololatriæ crimine*, non ad ſacra faciẽda, ſed ad auctoritatẽ poteſtatemq; ſibi vindicãdam. Iidemq; prolixè

causas huius facti edisserunt: nempe, quòd absq; eo titulo vix Imperator quisquã esse tum potuisset: eò quòd Senatus Populusq; Rom. in eum facilè cõspiraturus esset, quẽ viderent, non patriâ religione firmatũ: Item, quòd amplissima huius supra Consules auctoritas esset: quę ideò pernecessaria visa Imperatoribus, vt summo religionis iure Senatũ in Imperatores sępe molestũ veluti frœno coërcitum in omnibus obsequẽtem redderent: & Christianis adhuc magis necessaria, quòd scirent, se inuito Senatu regnare, & diuersâ religione in se Gentiliũ inuidiam atq; odiũ concitasse. Ego verò Theologis discutiẽdum relinquo, num istud dominationis arcanum, seu κρύφιον, an verò flagitiũ fuerit, vel ex iis sanè quę totâ hac epistolâ prolixè dicta sunt, & proximè ex ipsomet Zosimo attulimus, ἀθέμιτον scil. εἶναι χριστιανοῖς τὸ τοῦτο σχῆμα, satis liquet, num id facere potuerint Christiani Principes, *absque labe ipsorũ sacrorũ Christianorũ, absq; superstitione vel Idololatriæ crimine.* De necessitate atq; vtilitate huius sophismatis nunc saltem videamus. Verum equidẽ est priscos Impp. Gẽtiles honorẽ Pontificis Max. ceu firmamẽtum potentiæ assumpsisse, sic etiam, vt & ipsa sacra interdũ facerẽt officioq; Pontificis reuerà fungerẽtur: veluti Domitianus, teste Plinio, *lib.4.epi.*11. Adrianus, auctore Spartiano *pag.* 11. Alexander Seuerus, vt prodit Lampridius, *in eius vitâ p.* 118. Verùm, amplectẽdi huius tituli, quem à mixturâ seu μετοχῇ quadã Gẽtilitię superstitionis nunquam auellas, nulla Christianis Impp. necessitas fuit, quasi haud aliter securi futuri: quandoquidem potiore tum loco res Christianorum erant, Romę etiã, exolescẽte in dies magis magísq; paganâ superstitione: vt proinde his retinaculis tum nil opus fuerit, quis paganorũ odiũ cohiberetur, vel Imperatorũ potestas firmaretur: quos inde à Constantino Senatus quoq; populúsque Rom. velut liberatores vrbis, fundatorésq; quietis, lubẽtes accepêre: est & vbi votis expetitos summâ alacritate ingẽtique pompâ excepêre laudibúsque prosecuti sunt.

Subjicit tamẽ Baronius, *in Cõstantino saltẽ Pontificis Max. titulũ magis adhuc ferendũ seu excusandũ, deniq; æquiorem eius*

causã fuisse videri, vt qui Ethnicis Senatorib. Senatũ repletũ invenerit. Verùm de illo iam nõ quęritur,an Cõstantinus excusatior hac parte esse potuerit, quanquã & istud negamus: verùm,an id ab eo factum fuerit. Scio equidẽ Principũ sępe moderationem vel συγκατάθεσιν, qui multa interim donare, atq; in se quoq; admittere solent, vt subditorum animos ad obsequiũ flectant, vel in obsequio retineãt: sed quis μετοχὴν istã & Gẽtilitii moris & honoris participatũ in Cõstantino M. credat ferátve, qui Christianã fide semel non imbutus tantũ,sed firmatus, atq; à Romanis expetitus,nouas quotidie rationes hinc Gentilitii ritûs abolendi, inde Christiani cultûs propagãdi pertẽtabat? qui, si fides habẽda vitę ipsius scriptori (Eusebius hic Cęsariensis iam olim falsò creditur) Episcopũ sese τῶν ἔξω palã professus est: qui titulus opinor, cum Pontificis Max. titulo parum congruit? qui Christianos ad lustrorũ etiam sacrificia adigi noluit, eã cõstitutione, quam superiùs expressimus & expendimus: qui sæculares ludos celebrari noluit?

Sed addit Baronius, *Pontifices Christianos hoc Christianis Principib. permisisse, vt Gentilitiũ Pontificis Max. titulum adsciscerent.* At quo argumento, quibus testibus? Nempe, quòd nulla penitus eã de re eorũ objurgatio legatur, sicut de aliis criminib. ab iis patratis. Ego verò cõtrà sic arguã, neq; factum id ab Impp. Christianis, quandoquidẽ eo nomine objurgari eos à Patrib. non legimus, qui leuiorib. alioquin de causis in eos inuehi eósq culpare solent.

Vltimũ Baronii pręsidiũ est, quod ait, *Christianos Principes, non sic vt cæteros Gẽtiles, vestẽ ac titulũ sumpsisse Pontif. Ma.* vt more ipsorũ, sub terrã altã scrobe mersi, necati in sacrificio tauri sanguinẽ excipiẽtes atque ebibentes, initiarentur, vel quòd Ioui Capitol. aliisve Diis sacra facerẽt (hæc enim perfecta fuisset Apostasia, & Christianæ religionis abdicatio, nec aliquo velamẽto dissimulãda) sed tantùm, quod ait Zosimus, amictu oblato eóq; accepto Imperator titulũ Põtificis Max. vsurpârit. Aduersus hoc χρυσοφύγιον regerimus primò, non id Zosimũ velle, quasi in solo amictu titulóque

 Pontifi-

Pōtificatus hic cōſtiterit; verùm amictûs ſeu σχήματος ideò meminit, quod πρὸ δόσιμον id eſſet Pōtificatûs, quomodo purpurâ oblatâ, poteſtas ipſa Imperatoria olim deſignabatur. Verū eſto, id Zoſimū velle: At nos nō de ſūmo Apoſtaſias crimine (quanquā & id quoque Cōſtantino M. Baronius alibi objicit)hîc laboramus,ſeu de atrociſſimo ſuperſtitionis ritu ſeu actu, quem Prudentius exhibet, non quærimus, quē hîc Baronius vnū ad amoliendamPōtificalis tituli inuidiā, delegit: verū de quacūq; tandem ſuperſtitionis ſpecie. Non ideò ſc. ab idololatria immunis credēdus eſt, qui nō atrociſſimo ritu fungitur, nō ſacrificat, nō ſacrificiis auctoritatē ſuā accōmodat. Et quanquā Principē vel in ſolo honoris nomine, hac poteſtate ſeu adminiſtratione ſuccinctū inceſſiſſe, ſi credibile eſt id fieri potuiſſe, credamus (qualia fermè Tertullianus *de Idol. c.* 17. 18. ſcribit)vel ipſū tamē titulū,vel ipſū σχῆμα, ipſū illū habitū & ſuggeſtū,ſeu veſtē Pōtifici Max. propriā intuêre. Fuit illa certè ἱερατικὴ στολὴ, quomodo Zoſimus ipſe eā vocat, ſacra veſtis, ſeu ſacerdotalis amictus & Gētilitius, pictáq; toga: proculdubio, nō de Euāgelicâ aliquâ hiſtoriâ, quales Aſterius, *hom. de diu. & Laz. p.* 4. 5. ditiorū æuo ſuo in Cappadociâ veſtes deſcribit: Nō itē Imperatoris alicuius imago in eâ intexta, qualē trabeā ſeu palmatā Gratianus Imp. de quo ipſo nunc agimus, Cōſuli Auſonio à ſe deſignato miſit: verùm ad morē Gentilitiū proculdubio cōparata, myſticáq;, ἱερὰ στολὴ, qualē videl. Pōtifex Max. de minorū Pontificū paganorū manibus accipiebat, eodē Zoſimo teſte: qualem induere Chriſtianis ἀθέμιτον fuiſſe, ex Gratiani mente idem refert. Qualē deniq; affabrè deſcribit Apuleius 11. *Metamorph. p.* 269.

Et hæc quidē aduerſus Zoſimū, qui in Gratiano ſaltē pedem figit. At ſunt hodie, qui etiam poſt Gratianū Chriſtianos Principes *Pontificis Max.* titulū retinuiſſe ſcribunt. Quo argumēto? Nēpe in id laudāt Valētiniani & Marciani Edictum, quod inſertū Tertię Actioni cōcilii Chalcedon. vbi Principes iſti *Pōtifices inclyti* vocātur,etſi neuter eorū *Pōtifex Max.* Ita equidē prȩfert editio Colonienſ. Quēteliana, quæ mihi ad manū, *pag.* 826. & ſi quæ inde propagatæ: Verùm

falsò: neq; enim quidquã huius apparet in Græcis Codicib. *p.* 442. vbi Impp. illi *αἰώνιοι* Αὔγουστοι tantũ vocãtur. Et certè additũ id, nõ ab otio so tãtùm, verùm stolido scriptore seu librario: quod Baronius rectè obseruauit A.D.452.*n*.1.2. cuiusmodi alia stoliditatis argumẽta ibi occurrũt; veluti, quòd ibi dicitur *Tribunitia potestas* vicesies & septies repetita à Marciano, qui tamẽ triũ tantũ annorũ Imperator fuit: prætorquã quòd, vt id adjiciam, Tribunitia illa potestas in totũ Imperatoriæ adsecla, iam dudum exoleuerat. Adde quòd insolitã formulã ibi *Consul semel* vocatur.

Et sic cõfecta puto rẽ habemus, Impp. videl. Christianos in aliis atque in se communionem & participatũ omnẽ Gẽtilitii ritûs, nominísq; & muneris, damnasse, quod videlic. superstitionis cuiuscunq; vestigia adhuc retineret, vel solo etiam *Nomine* preferret. Nam quod ad ea attinet, quæ etsi à Gentilib. instituta primũ, tamen amplius ne ipso quidem nomine superstitionis vestigiũ præferrẽt, ea porrò stetêre, voluptatib. tantũ dicata, vt superiùs ostẽdimus: pariter vt Tẽpla quoq; quædã superstitione vacua ob publicũ ornatũ intacta mãsêre: sicut & stetêre, imò vsurpatæ palã à Christianis nudæ rerũ, tẽporum, locorúmq. *appellationes* seu nomẽclationes, citra noxã vllã, citrãq Gẽtilitii ritûs participatũ: quæ videl. in cõmuni cõuersatione, atq; in vsu (penes quẽ jus est & norma loquẽdi) positæ erant. Sic enim & *Deos* porrò Christiani falsa numina dixêre: Sic & diẽ *Solis* nuncupauêre *l.* 1. *&* 2.*C.Th. de feriis*: *l.*1.3.*eod.Cod.de exact.l.*2. *de spect.* etsi additis quãdoque, quibus appareret, hanc sibi appellationẽ minùs probari: ita, *Solis die quẽ Dominicũ dixêre maiores*: at absolutè Imp. Theodosius Iun. *in l. vlt.C. Th de spect.* diem Dominicũ dicere maluit. Sic & Templa, Gẽtilium more porrò designata veluti Pantheon, Atriũ Mineruæ, vbi & propositæ Christianorũ Principũ constitutiones, ob populi videl. eò cõcursum. Quæ omnia iam olim Tertullianus, rigidus alioquin hac parte censor, *lib. de Idol.c.*20. quo tempore Gẽtiles impetiũ tenebat, damnare non sustinuit, si modò adprobatio vel participatus omnis abesset:

nam hæc, vt ipse ait, *nobis, vt dicamus, cõuersatio extorquet: nã id plerunq; dicẽdũ est, In tẽplo Æsculapii illũ habes: &, vico Isidis habito, &, Sacerdos Iouis factus est, & multa alia in hunc modũ: quando & hominibus hoc genus nomina inducũtur. Neque enim Saturnũ honoro, si quẽ ita vocamus suo nomine: tam nõ honoro quã Marcũ, si vocauero Marcũ*, &c. Et mox. *Quod si Deos dicendũ erit, adjiciendũ est aliquid, quo appareat, quia non ego Deos illos dico: nam & Scriptura Deos nominat, sed adjicit suos vel Nationũ* &c. Vt ergo illa excusat Tertullianus, ita cõtrà præuaricationẽ fidei esse definit, si quis exem. g. dejeret *per Deos*, quod cõsuetudo sæpe accedẽte ignorãtiâ nõnullis extorquet. Hæc, inquam, quæ dixi tulêre & vsurpauêre quoque Principes Christiani quæ ab omni cõmunione seu participatu superstitionis abessent, ab omni λατρείας & ἑτεροζυγίας specie. In eo tandẽ quoq; Christiani Principes à participatu Gẽtilitio alieni fuêre, quòd *per Geniũ ipsorum* tum ampliùs nõ dejeraretur, quod Gentilitiũ, verùm *per salutem eorũ* hactenus, veterũ Christianorũ more; quo certè iurisiurãdi genere testatũ faciebãt iurãtes rem ita certã esse, ratáve fore, vti sibi salus Principis curæ esset: de quo alibi dictũ.

Et hæc quidem hactenus, *Vir Doctissime & Celeberrime*, quæ & accuratiùs ab aliis edisseri, ornatiúsque instrui, & à me quoq; prolixiùs tractari potuisse scio: productâ etiam cõmentatione ad ea sex quæ initio cõmemoraui *p.* 4. imò & *ad ritus Iudaicos*, quorũ cõmunione & participatu Christianis pariter interdictum, de quo est alioquin vel Chrysostomi Oratio. Verùm hæc in præsens velut signasse tantùm suffecerit, ne vel suscepti argumenti fines, vel epistolæ modum egrediar: Quá & ipsam eo ferme fine ad te potissimũ dirigendã putaui, vt præter familiares literas, quæ inter nos dudum cõmeant, interituras, hæc quoq; Epistola quasi κοινωνικὴ publicè extaret, *cõmunionis* inter nos, veterisq; amicitiæ simul & obseruantiæ in te meæ testis. VALE, Galliarum Belgiiq; decus.

FINIS.